

Középkori vándordeákjaink

GÖMÖRI GYÖRGY KULTÚRÁNK KÖVETEI A RÉGI EURÓPÁBAN
CÍMŰ TANULMÁNYKÖTETÉRŐL

Editio Princeps Kiadó
Budapest, 2009
215 oldal, 2310 Ft

Semmi sem csak fehér, semmi sem csak fekete. Ne habordjék föl az olvasó, ha bátorkodom papírra vetni, hogy annak a hatalmas vérvesztésnek, amelyet a magyarság 1956 után elszenvedett, hozadéka is volt. Gömöri György (*1934) 1953-ban iratkozott be a pesti egyetemre, majd lengyel szakra. 1956-ban részt vett a Petőfi Kör, a forradalomban az Egyetemi Ifjúság című lap szerkesztésében. Novemberben Angliába menekült. Oxfordban 1962-ben sikerült befejeznie az egyetemet, olyan eredménnyel, hogy utána különféle egyetemeken (az USA-ban Berkeley-ben, a Harvardon, Angliában Birminghamben) már ő tanított, és kutatómunkát végzett. 1969-től a lengyel nyelv és irodalom tanára volt a cambridge-i egyetemen, nyugállományba vonulásáig, 2001-ig. 2005 óta Londonban lakik, de idejének jórészt szülőhazájában tölti.

Szegeden is többször megfordult. 2001. október 25-én a Grand Cafében tartott estjén Szörényi László mutatta be életművét, s erre az alkalomra vendéglátói hasznos kis

ajánló bibliográfiát is kiadtak. A Kádár-diktatúra puhulásával ugyanis lehetővé vált, hogy azok „a külföldre szakadt hazánkfiai”, akik nem tették lehetetlenné, itthon is publikálhassanak. Ő a Tiszatájjal talált kapcsolatot. Először 1976-ban egy lengyel műfordítással szerepelt, utóbb saját verseivel — mert Gömöri György költő is. Sokat tett a magyar líra angol tolmácsolásáért. Tanulmányai közül a folyóirat Radnóti-számában (1995/5) megjelent versmagyarozatát tartja legfontosabbnak, a *Tajtékos ég* elemzését.

Hazájához úgy is hű maradt, hogy kinti „időzését” a magyar művelődés- és irodalomtörténet ottani mozzanatainak földterítésére használta föl. Ezt itthonról így, ilyen alapos-sággal, senki nem végezhetette volna el. Kutatásának eredményei csak emigrációjának végére értek könyvvé. 1989-ben jelent meg első ilyen műve: *Angol–magyar kapcsolatok a XVI–XVII. században*. Azután sorjázta a többiek: *Nyugatról nézve* (1990); *Erdélyiek és angolok* (1991); *Angol és skót utazók a régi Magyarországon* (szerkesztés, 1994); *Egy szigetlakó feljegyzéseiből* (1996); *A bujdosó Balassitól a meggyilkolt Zrínyi Miklósig* (1999); *„Jöjj el, szabadság!” Írások a XX. századi magyar költészetéről* (1999); *Erdélyi merítések* (2004); *Az én forradalmam* (2006). Ez utóbbi '56-ról szóló emlékezése.

Új tanulmánygyűjteménye ezt a sorozatot folytatja. Ebben újabban, 1999 és 2007 közt hazai folyóiratokban megjelent írásait gyűjtötte össze. Anyagukat angliai és erdélyi könyv-

tárakban, levéltárakban kutatta föl. Ezek is a 16–17. századi magyar peregrináció eleddig homályban maradt, értékes mozzanatait teszik közkinccsé. *Kár, hogy nincs névmutatója*, így nem ugrik ki mindjárt első tanulmányának címszereplője, az „oxfordi magyar humanista költő”, Budai Parmenius István, akit mi szegediek az amerikai magyarság történetének szegedi kutatója, Vasváry Ödön nyomán úgy ismerünk, mint az első magyart, aki 1583-ban Amerika földjére lépett, de aki pár héttel később zátonyra futott hajójával a tengerbe fűlt. Életéről, költői jelentőségéről éppen Gömri Györgynek korábbi és mostani közleményeiből tudunk meg leg többet.

Arról is, hogy miképpen élt a szigetvári hősnek, Zrínyi Miklósnak alakja az angol irodalomban, nevezetesen Paul Melissus latin ódájában (1595). E derék poéta számos magyar vonatkozású művel érdemli ki emlékezetünket. Miksa császár alatt hazánkban katonáskodott, s úgy látszik, megszeretett minket. Versének tanúsága szerint kezébe foghatta Zrínyinek levágott, ecetben és borban megtisztított fejét. 1579-ben versbe szedte történelmünk addigi jelentős eseményeit. A török veszélyeztetettség foglalkoztatta a briteket. Nem túlzás és nemzeti elfogultság, amikor hazánkat a keresztény Európa védőbástyájának tartjuk: a korabeli Anglia is így ítélte meg. Canterbury érseke, Matthew Parker 1566-ban külön imádságot szerkesztett hazánknak a pogányok elleni küzdelméért.

Szerzőnknek bölcsészhallgató korától eleven lengyel érdeklődése kivételesen alkalmassá tette arra is, hogy Balassi Bálint életművében járatos legyen. Őt tanulmányban is foglalkozik életrajzában egy-egy mozzanatával. Egy eddig rosszul értett szót is ő fejt meg számunkra. Egy krakkói udvarhölgyet a költő versében ezzel a metaforával ír le: *friss, szép fejér póka*. Kutatóinkat megtévesztette a tájnyelvekből ismert *póka*. Ebből családnév is lett, mifelénk is, és a *pulyka* változatának tekintjük. De hát miért volna egy szép nő – pulyka? Gömri nyelvemlékeinkben találta meg az értelmes jelentést: már 1395 körül a *Besztercei szójegyzék*ben előfordul 'pólya', 'női párta' jelentésben. Ez segít megérteni a *fehérnép* (első előfordulása: 1700) eredetét is. Az etimológiai szótár ezt ugyan a *vászoncseléd* analógiájára a női ruhának korabeli anyagával, a festetlen vászonnal magyarázza, de a kettő nem ugyanaz. A *fehérnép*, *fehércseléd* minden bizonnyal a fehér főkötőről vált a női nem szinonimájává.

Történelmünk jelentős eseménye Báthori István több mint évtizedes (1576–1586) lengyel királysága. Megnyugtató, hogy a lengyelek is elismeréssel méltatják uralkodását, még ha halála megakadályozta is néhány ígéretének, tervének megvalósítását. Gömri megtalálta és lefordította Jan Gluchowskinak az ő István királyukat dicsérő versezetét. Benne ezt a mondatot olvassuk: „lengyel földön mindig fennmarad emléke”.

A szegedi egyetemen – Keserű Bálint jóvoltából – évtizedek óta termékeny kutatás folyik a hazai eszmetörténet sajátos eseményeiről, irányzatairól és képviselőikről. Gömri könyvéből tudtam meg, hogy Vásárhelyi Baba Ferenc gazdag peregrinációs albumát a régi magyar irodalomtörténeti tanszék munkaközössége kiadásra készítette elő. Utána érdeklődve kiderült, hogy máig nem tudtak megjelentetéséhez kiadót találni, pedig ez a kiadvány a műfajnak (*album amicorum*, *liber amicorum*) kivételesen értékes példánya. Ezek az albumok annak a kornak jellemző dokumentumai, afféle emlékkönyvek, úti vendégkönyvek, többnyire értékes művelődéstörténeti bejegyzésekkel. Számos arcképet is megörökítenek, így pótolhatatlan művészettörténeti emlékek is.

Gömöri György hazai és külföldi könyvtárakból (Országos Széchényi Könyvtár, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, a budapesti, kolozsvári, heidelbergi, oxfordi egyetemi könyvtár, londoni British Library, edinburgh-i skót nemzeti könyvtár, bécsi nemzeti könyvtár, bethesdaei [USA] orvosi nemzeti könyvtár, debreceni református nagykönyvtár, Evangélikus Országos Könyvtár, zürichi városi könyvtár, a varsói Adam Mickiewicz Irodalmi Múzeum, amszterdami, weimari múzeum stb.) szedgetett össze, és ismertet jó néhányat. Ez a fölsorolás önmagában bizonyítja, milyen kitartó következetességet, szorgalmat kívánt tőle e tanulmányában is fölmutatott jártassága. Ez is emigrációjának „előnye”: angol és lengyel közgyűjteményekben való otthonosságának kivételes haszna.

Amint a többiben is. Ezek főként irodalomtörténeti, könyvtörténeti érdekűek. Csak néhányat sorolok föl, ezeket is csupán címükkel: *Thúri György ünneplése 1600-ban és későbbi kiadványai*; *Ismeretlen Szenczi Molnár-vers a Hanaui Biblia dedikációs példányában*; *Szenczi Molnár Albert ismeretlen verse a Ponnickau-búcsúantológiában*; *Ismeretlen Szenczi Molnár Albert-vers egy marburgi antológiában*; *Bánfihunyadi János egy skót-lengyel polihisztor [John Johnston] műveiben és leveleiben*; *Magyar tanárok a 17. századi Londonban*. Nem állíthatom, hogy könyve a széles olvasóközönségnek való, nem is ajánlhatom őket így, de ismételten hangsúlyoznom kell, milyen fehér foltokat tüntetnek el ezek az írások a magyar művelődés- és irodalomtörténetben, s remélhetően megtermékenyítik a további kutatásokat.

Sajnálom viszont, hogy Gömöri György, bár évtizedeken át távol élt tőlünk, nem tudta magát kivonni a hazai tudományos nyelv járványának hatása alól. Az irodalomtörténezs zsargonról Horváth Jánosnak (*Tanulmányok*, 1956) vannak megszívlelendő, sajnós, mára elfelejtett intelmei. Az ismertetett műben egyetlen lapon (180) négy *illetve* homályosítja el mondandóját. A szerzőnek egyébként tárgyias, élvezhető nyelvét elszürkíti, hogy nem ismeri az *amely* vonatkozó névmást, csak az *ami*-t. Erről meg Komlós Aladárnak voltak szigorú nézetei (*Kritikus számadás*, 1977. 513).

Ez persze Gömöri György munkájának érdemi értékét, rendkívüli hasznát nem korlátozza.

Péter László